

Johan Elmfeldt

Normerande normbrott – språket som plats för oavbrutna experiment

”Under 2002 lär det ha skickats mer än 1 miljard SMS-meddelanden i Sverige.” Hur påverkas språket av ny och framtida teknik? Vad har Gunnar Björlings modernistiska dikt från 1930-talet gemensamt med barns och ungdomars chattande, mejlande och SMS-ande? Vad skiljer dem åt? I sin artikel beskriver Johan Elmfeldt hur språket och sättet att kommunicera befinner sig i en ständig förändring. En förändring som både handlar om ny teknik, men också om språkliga hierarkier.

*Denna morgon. Ro
och måsskriet.
En båt och blomma
är land och vatten.
Blommas båt är dags
luft under horisonten.*

Det är lätt att grafiskt bestämma den finlandssvenska poeten Gunnar Björlings (1887–1960) korta titellösa dikt, publicerad i diktsamlingen *Kiri-ra!* (1930), som just en dikt. Den ser ut som en dikt i en enda strof med några korta versrader. Sättet att utforma texten och placera den på en boksida är en litterär konvention vi lärt oss.

Dikten är lätt att förstå. Det är helt klart att den utspelar sig en tidig morgon och att landskapet är ett sjölandskap, vilket ju passar bra med tanke på att Björling just är finlandssvensk. Årstiden är inte heller svår att bestämma: det är försommar eller möjligen högsommar, en tid att sitta i en eka och kontempera över naturens skeenden. Men samtidigt spjärnar dikten emot. Något stämmer inte riktigt på det språkliga planet.

Ro eller ro?

Det inledande ”Denna morgon” är som en datumangivelse, fast mindre exakt, och därefter följer ”Ro”

som konnoterar den stillhet och frid som i bästa fall kännetecknar en tidig morgon. Morgon och ro är ord som därmed befinner sig inom ett gemensamt semantiskt fält. Än så länge är allt klart och tydligt. Men nästa rad ställer till det för oss. Om "ro" är ett substantiv i obestämd form synonymt med t. ex. "stillhet", borde det som kommer efter den samordnande konjunktionen "och" också vara ett substantiv i obestämd form. Men det är det inte. "Måsskriet" står i bestämd form. Och om jag efter min första snabba läsning av hela dikten har tiden på dygnet, platsen och aktiviteten i minnet kanske "ro" inte längre ens är ett substantiv längre utan ett verb, dvs. i betydelsen "att ro en båt". Det är alltså synnerligen oklart allt det här. Oklarheten beror på att poeten väljer att bryta mot den grundläggande grammatiska regel som säger mig att på var sida om en samordnande konjunktion ska det finnas ord eller fraser av samma slag, som adjektiv som betecknar färger som "blått och vitt" eller substantiv i samma form, som "träd och gräs" (och kanske rent av "träd, gräs och stenar"), eller satser av samma slag, som huvudsatserna "jag skriver och du läser".

En annan språklig svårighet har att göra med frånvaron av verb som betecknar någon form av aktivitet. Det var alltså lite besvärligt att veta om "ro" ska vara ett substantiv eller ett verb. Finns det då några andra verb? Det enda som finns är "är", som inte på samma sätt som många andra verb betecknar en påtaglig aktivitet. "Att vara" kan som vi alla vet vara något helt annat!

Att göra språket tydligt

Upprottet från den normala syntaxen i form av plötsliga konstellationer som leder till mångtydigheter och frånvaron av verb har i en diktanalytisk klassiker, Sten Malmström: "Experiment med syntax. Gunnar Björling: 'Kära milt och vindlöshet'" (1964), använts för att beskriva Björlings poesi som "svävande" i den allra bästa av detta ords meningar. Malmströms metafor pekar ut just det tillstånd av osäkerhet i allt det enkla som Björling utgår ifrån i många av sina dikter. Men brott mot syn-

taxen är också det som kännetecknar modernistisk lyrik. Björling är inte ensam utan i sällskap med Gunnar Ekelöf och Erik Lindegren, bara för att nämna tre av de kanoniserade manliga namnen.

”Denna morgon” får exemplifiera den diskussionen inom litteraturvetenskap och filosofi under senare hälften av 1900-talet som handlar om det som har kallats för ”den språkliga vändningen” [the linguistic turn], dvs. en fokusering på just det faktum att det är via språket som människan förhåller sig till världen. Med en mer medieanalytisk eller informationsteknologisk terminologi kan sägas att det är via språket som den värld vi har omkring oss medieras. Att det här kan uppstå brus och störningar av olika slag vet vi alla och inom den modernistiska lyriken är det just detta som blir en estetik. Dikten blir ett språkexperiment. Därmed görs språket tydligt.

Nya tekniker och nya språkbruk

Under 2002 lär det ha skickats mer än 1 miljard SMS-meddelanden i Sverige. 83 % har en mobiltelefon. Och nu kan text och tal kombineras med bilder. Allt som sker i det privata kan omedelbart bli allmän egendom om bilderna läggs ut på en webbplats. F. d. popstjärnan och civilekonomen och numera, om han själv får kallar sig så, filosofen Alexander Bard menar tillsammans med kulturjournalisten Jan Söderquist att, förutom alla trevliga bilder vi kan skicka och ta emot, mobiltelefonen kan ses som den teknik som kan överbrygga den globala informationsteknologiska klyftan. Fasta nät är så mycket dyrare att bygga än trådlösa. Och nya möjligheter att skydda den personliga integriteten blir också möjliga: nu kan bilden på våldtäktsmannen och hustruplågaren skickas iväg omedelbart och han kan inget förneka. Nya kommunikationstekniker öppnar alltså upp för det som hittills befunnit sig i det fördolda.

Men åter till här och nu. En god vän till mig har alltid mobilen liggande bredvid sig, inte för att i offentlig miljö tala i telefon, nej, det vore nog lite vulgärt, utan för att

kunna bevaka ingående SMS och för att snabbt kunna besvara dem. I synnerhet kan det bli allt viktigare ju längre kvällen lider ...

En doktorsavhandling av språkvetaren Ylva Hård av Segerstad med titeln *Use and Adaptation of Written Language to the Conditions of Computer-Mediated Communication* (2002) handlar om de olika typer av språkliga experiment som SMS-andet, mejlandet och chattandet resulterar i. De språkliga nybildningarna av olika slag hon finner i SMS beror dels på att mediet som sådant är ett snabbt medium, men också på att det gäller att ekonomisera eftersom antalet möjliga tecken att sända är begränsat. Via det material hon samlat in bland ungdomar kan en mängd olika normbrott gentemot stadfästa skriftspråksregler påvisas som spontanistiska blandningar av versaler och gemena, talspråksförändringar och olika typer av utelämnningar eftersom sammanhanget ändå är klart. Exempel på oetablerade förkortningar är ”3vligt” (som f. ö. användes redan av modernisten Gunnar Ekelöf), ”ql” för ”kul” och ”cs” för ”vi ses”. Den senare skulle kunna ses som en försvenskad variant av det engelska ”cu” för ”see you”. Men givetvis förekommer också direktinlån från engelska som ”btw” för ”by the way” och ”brb” för ”be right back”, nya förkortningar som också känns igen från chatt och mejl. Att engelskan har ett så stort inflytande är inte så förvånande. Vad som dock behöver undersökas närmare är i vad mån det också kan finnas inslag från andra språk som arabiska och spanska i ungdomars SMS-ande.

Själv har jag i skolors datasalar stött på förkortningar som ”löa” för ”lärare över axeln” när uppsatsen ska renskrivas på datorn samtidigt som det kommuniceras på chattsajten Lunarstorm eller via mobilen. En annan sådan förkortning sägs vara ”föa” för ”förälder över axeln”. Än mer nyskapande är kanske de numer så vanliga smilisarna eller på engelska *emoticons*, där tecken på tangentbordet används för att skapa bilder i form av ansiktsuttryck eller känslor över huvud taget; :* för ”puss” är ju kul! Här blir det som den samtida lingvistik talar om som en ”new visual culture” och en språklig ”multimodalitet” uppenbart. Kanske är språkliga

nyskapelser i sms-meddelandet, mejltexten och chattinlägget på detta sätt just ett exempel på hur det visuella i framtiden kommer att spela en större roll i all språklig kommunikation.

Ny teknik, men gammalt tankesätt

Just den plötsliga möjligheten för allmänheten att kombinera text och bild, och ibland ljud, i form av hemsidesproduktion har undersökts av språkvetaren Anna Malin Karlsson i avhandlingen *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan* (2002). Vad Karlsson så tydligt visar i sin avhandling är just att konventioner inom skriftspråkskulturen både utnyttjas och överskrids.

Hon har granskat personliga hemsidor och kan konstatera att kommunikationsglada webbpubliceringsamatörer kanske inte så i hög grad utnyttjar hypertextens möjligheter. De skapar inte intrikata länksystem utan efterliknar snarare den tryckta textens sekventiellt ordnade sidor, dvs. varje ny sida inom den egna sajten länkas företrädesvis linjärt och inte multilinjärt. Tryckkulturens konventioner dominerar alltså, men de ifrågasätts också. De personliga hemsidorna är enligt Karlsson inte ens främst skriftspråkliga, utan multimodala, dvs. de bygger på kombinationer mellan skrift och bild, där bilder inte bara blir illustrationer till det skrivna. Bilder kan mycket väl bli det centrala och skriften blir då snarare en illustration till bilden. Här finner vi i så fall ytterligare exempel på hur det visuella får en allt större betydelse. Det är alltså inte bara svart text på vitt papper som gäller! Men det betyder inte att texter i den meningen förlorat i betydelse. Begreppet ”remediering” skulle kunna användas för att beskriva dessa förändringar. Det är ett begrepp som används av Jay David Bolter och Richard Grusin i deras inflytelserika *Remediation – Understanding New Media* (1999) för att beteckna hur olika media både bygger på och överskrider varandra.

En annan rolig iakttagelse Karlsson gör är att hennes informanter utvecklar en särskild terminologi för beteckna hur egna och andras hemsidor kan vara upp-

byggda. Begreppet ”hemsida” ses som en överordnad kategori för vad de kallar för t. ex. ”försida”, ”egosida”, ”vännersida” och ”dagbok”. Det är en terminologi som både ansluter till och avviker från den mer professionella bland webbpublicister och humanister och samhällsvetare med intresse för de estetiska aspekterna på datormedierad kommunikation.

Nätet som bas för identitet och könstillhörighet?

Att producera hemsidor är ett identitetsarbete. Jenny Sundéns cybersociologiska avhandling *Material Virtualities. Approaching Online Textual Embodiment* (2002) handlar om interaktion via text i en virtuell plats av rollspelsliknande karaktär. För Sundéns del är det inte främst de språkliga konventionerna eller normbrotten som står i fokus utan snarare de genuskonstruktioner som datormedierad kommunikation möjliggör. Frågan hon ställer sig är i vad mån förhållandet mellan uppkopplad dator och människa förändrar de föreställningar vi har om könstillhörighet. Därmed ifrågasätts heteronormativitetens konventioner. Vi ställs inför frågor om entydig ”manlighet” och ”kvinnlighet” som utgångspunkt för vad som uppfattas som naturligt och därmed sammanhängande föreställningar om den heterosexuella relationen som norm.

Men även om olika former av nätbaserade gemenskaper, i Sundéns fall en textbaserad, tillåter identitetslek och experiment med relationen mellan autenticitet och virtualisering försvinner inte den kroppsliga erfarenheten. Att bortse från att vi är levande kroppar i en bestämd historisk och social situation är inte möjligt, menar hon. Var gränsen ska dras mellan vår ”biobody”, dvs. den organism som är den levande kroppen, och vår ”cyberbody”, dvs. den kropp som interagerar med en maskin, är dock inte så lätt att veta – om nu någon sådan gräns över huvud taget går att dra.

Vad har då en kort dikt av den modernistiske lyrikern Björling och tre avhandlingar om kommunikation,

språkformer och identitet i nya media med varandra att göra?

Estetisk poäng eller degenerationsproblem?

I alla sammanhang värderas sociala och språkligt estetiska praktiker. I skolan har frågan om språkriktighet krasst sett alltid varit en fråga om att inlemma det uppväxande släktet i en skriftspråksnorm med anor i latinet och statsmaktens behov av en nationell skriftspråklig norm inom ett visst bestämt språkområde. I den modernistiska poesin blir ifrågasättandet eller snarare leken eller experimentet med språket den estetiska poängen. Att bryta mot eller pröva normen har varit själva normen. Men när normen bryts av andra, som barn och ungdomar i skolan, har normbrottet främst setts som ett problem. Oförmågan att handskas med skriftspråkliga konventioner kan ses som ett förfalls- och degenerationsproblem. I våra dagar kan chattandet, mejlandet, SMS-andet och hemsidesbyggandet ses som problematiska eftersom de så uppenbart strider mot det hittills vedertagna.

Men det är väl ändå en avgörande skillnad mellan den modernistiske poetens experiment och den ovana skribentens bristande kunskap om gällande normer? hör jag någon invända. Nog kan Björling skriva en svenska inom normen: han behärskar ju den och kan därför medvetet bryta mot den. Det gäller inte för de elever som inte kan stava enligt Svenska Akademiens Ordlista, som sår skriver under påverkan av engelskan och som inte behärskar grundläggande regler för meningsbyggnad. Dessutom är de grammatiska regler som Björling bryter mot inte möjliga att förändra. Det är omöjligt att tänka sig att de grundläggande principer som kännetecknar bruket av den samordnande konjunktionen skulle försvinna. Det är en helt annan sak att nya ord skapas för nya företeelser eller att nya media tillåter nya relationer mellan text, bild och ljud. Så kan man argumentera – det är sant, så är det!

Jag är alltså inte ute efter att plädera för någon form av språklig populism med hänvisning till att språk kännetecknas av ständig förändring och rörelse. Det enda jag

velat säga är att språkbruket inte är en gång för alla givet. Språket är en plats för experiment, där vi alla kan delta, men ständigt skapas nya hierarkier och de representerar maktförhållanden. I framtiden kommer det visuella få en allt större betydelse och vi måste lära oss att handskas med alla de kombinationer mellan text, bild och ljud som nya kommunikationsteknologiska maskiner möjliggör.

Johan Elmfeldt är fil.dr. i litteraturvetenskap och universitetslektor i svenska med didaktisk inriktning vid lärarutbildningen på Malmö högskola.